ВАРДКЕС ПЕТРОСЈАН—50

һәјат университети

һИДАЈӘТ — Вардкес һамазаспович, мән бир тәрчүмәчи кими Сизин нәсринизә нечә кәлдијими бу күнүн өзүндә дә хош тәәссүратла хатырлајырам. Беш илин сөһбәтидир; Бакы гәзетләриндән биринин редактору, шаир достум зәнк чалыб хаһиш етди ки, Сизин бир һекајәнизи онун гәзети үчүн тәрчүмә едим. Мән һәмин редактора тәклифи үчүн тәшәккүр еләдим, ермәни поезијасындан тәрчүмәјә һәмишә һазыр олдуғуму билдирдим вә дедим ки, Сизин һекајәнизи пешәкар, јахшы бир тәрчүмәчијә тапшырсынлар... Анчаг редактор әл чәкмәди.

Елә о күнләрдә Сизин «Кечәјары сөһбәт» һекајәниз «Гракан терт»дә чап олунмушду, охудум, мәни јаман тутду, бир дә охудум, јенә дојмадым, үчүнчү дәфә охумаг истәдим, амма охумадым вә һеч өзүм дә һисс етмәдим ки, тәрчүмәјә нечә башладым, нечә гуртардым... һекајә ики-үч һәфтә сонра «Әдәбијјат вә инчәсәнәт» гәзетиндә чап олунду.

В. ПЕТРОСЈАН — О һекајә чап олунандан сонра Азәрбајчан охучуларындан чохлу мәктуб, телеграм алдым, һәтта Бакыдакы гәләм достларым да санки мәни јазычы кими о һекајә илә дапа јахындан таныдылар, һарда көрүшдүксә, ондан сөһбәт салырдылар, дејирдиләр ки, елә бил азәрбајчанча јазылыб. Јазычы үчүн бундан хошбәхтлик ола билмәз. Бир имзасыз телеграмы бу күнүн өзүндә дә евимдә сахлајырам. «Биз бир нечә достуг, «Кечәјары сөһбәт»и охујандан сонра әјләшиб чөрәк кәсдик вә аталарын сағлығына үч дәфә бадә галдырдыг. Биринчи тост — Сизин атанызын сағлығына, икинчи тост — јенә Сизин вә тәрчүмәчинин, үчүнчү тост — өз аталарымызын вә бүтүн аталарын сағлығына». Мәнчә, о достларын телеграмы јазычы үчүн нечә-нечә професионал сәвијјәли ресензијадан гијмәтлидир.

һИДАЈӘТ — «Кечәјары сөһбәт»ә мәни мин телләә бағлајан нә иди? Мөвзуму, — атасыны чохдан итирмиш оғлун узаг бир шәһәрин меһманханасында тәк-тәнһа әјләшиб, габағына ики шүшә ал шәраб, ики гәдәп гојуб атасынын ад күнүнү һәјәчанла гејд еләмәсими? Бәлкә дә бу һиссләрин мәнә чох доғмалығыды? Әлбәттә, бу компонентләрин һәрәсинин өз јери вар. Амма мәни һејран едән јазычы тәһкијәсинин тәбиилији, јазычы чәсарәти, јери кәләндә, дејилмәмәси мүмкүн олмајан јазычы сөзү иди. Бәли, бәли, јазычы сөзү! Әкәр јазычынын өз сөзү јохдурса, һансы мөвзудан јазырса-јазсын, һансы фәал мөвзунун далында кизләнирсә-кизләнсин, әсәринә «... нә гәдәр ибарәләр, тәмтәраглы сөзләр долдурулур-долдурулсун» (В. Г. Белински), фәрги јохдур, охучуну өз ардынча апара билмәјәчәк. «Кечәјары сөһбәт»дән сәтирләр дүшүр јадыма: «...Сәнин нәвән, мәним оғлум јазычы олмаг истәјир. Билмирәм, күчү чатармы? О, кәрәк әввәлчә ағачларын, гајаларын дарүлфүнунуну гуртарыб сонра кәләјди Москваја. О, китаблар охујуб, шәһәри, тәбиәти, севкини, нифрәти јерли-јериндә тәсвир едә биләр, амма ондан јазычы чыхармы?

Ағач кәрәк өзү јашамағы бачарсын, күләјә, сусузлуға, көкләрини кәмирән һәшәрата гаршы өзү вурушсун, өзү! Оғлум һәм савадлыдыр, һәм дә... бачарыгсыз, билмирәм, о, ағач ола биләчәкми?». һекајәнин ајрылмаз парчасы олан бу сәтирләр, елә ајрыча охунанда да чох шеј дејир. Вә ја һекајәнин сон аккордлары: «...һансы оғул атасыны баша дүшүр? Бир дә нә үчүн баша дүшмәлидир ки?! Аталар кәрәк өз оғулларыны баша дүшсүнләр —бу, онларын һәм әзабы, һәм дә... хошбәхтлијидир!». Мүдрик сөзләрдир! Аталар кәрәк өз оғулларыны баша дүшсүнләр, көкләр, көвдәләр кәрәк өз будагларыны ришәләндириб бөјүтсүнләр, јашатсынлар. Амма будаглар да кәрәк һеч вахт ағачдан ајры дүшмәјә, дүшсә...

Бахын, «Кечәјары сөһбәт» чап олунмуш гәзет будур. Азәрбајчан охучусуна мүрачиәтлә јазылан ән сөздән бир нечә сәтир: «Мән Сәмәд Вурғунун көзәл бир ше'рини чох севирәм: «Шаир, нә тез гочалдын сән...». Бу мисраларда онун өз талејиндән чох шеј вар. Лакин ше'рин одуну шаирин јашадығы һәјат даирәсинә сығышдырмаг сәһв олар. Бу һиссләри инди јашамаг үчүз паралеллик дејил. Кәрәк ки, мәним дә һекајәм ата һаггындадыр. Вахтсыз гочалмыш (тәәссүф!) ата һаггында, һәм дә сачлары атасы кими тез ағармыш өвлад барәдә. Әлбәттә, һекајәдә мәним тәрчүмеји-һалымдан кәлән шејләр дә вар. Мән өз һәјәчанларымы вә үмидләрими, бизим ајдын, гәһрәманлыгларла долу, драматик заманәмиздә инсан галмағы, инсанлыға вурғун телләри сәдагәтлә јашатмағы, мәнә кәрәкли көрүнән мәсәләләри чанландырмаға чалышмышам. Амма билмирәм, бир шеј чыхыбмы? Бирчә ону билирәм ки, «Кечәјары сөһбәт» мәним үчүн ади һекајәләрдән јахшыдыр...».

В. ПЕТРОСЈАН — Өн сөздә дедикләримә елә инди дә шәрикәм, кәләчәкдә дә чәтин ки, фикрим дәјишә. Амма биз бир һекајә һаггында һәддиндән чох данышмырыгмы?

һИДАЈӘТ — Хејр. Әввәла, она көрә ки, «Кечәјары сөһбәт» ермәни нәсринин бабат тәрчүмәчиси кими мәним илк севкимә, көзләримин илк уғурлу овудур. Илк севданын да ки, сөз-сөһбәти битмәз. Икинчиси, бу һекајәнин саф идеја-бәдии истигамәти, мүдрик сәнәткарлыг мөвгеји вә нәһајәт, өлмәз вәтәндашлыг мәһәббәти кими јүксәк кејфијјәтләри Сизин бүтүн һекајәләринизә вә үмумијјәтлә, бүтүн нәсринизә характерикдир. һекајәләриниз барәдә дүшүнәндә бир чәһәти дә хүсусилә гејд етмәк истәјирәм; мөвзу санбаллығы! «Кечәјары сөһбәт»ин, «Ана еви»нин (бу әсәр дә «Әдәбијјат вә инчәсәнәт» гәзетиндә чап олунуб) вә ја «Сон кечә»нин мөвзуларыны хатырламаг кифајәтдир, онларын һәр бири повест материалы да ола биләрди, бәлкә роман мөвзусу да. Амма Сиздә һекајә олуб, һәр сәтри барлы-бәһрәли олан бу һекајәләр әрик ағачларына бәнзәјир; барынын ағырлығындан башыны ашағы, голларыны јанына салмыш әрик ағачларына! Гәрибәдир, бу кејфијјәт Сизин повест вә романларынызда да ачыгча көзә чарпыр; «Сон мүәллим» силсилә повестләр ола биләрди, «Тәнһа гоз ағачы» романы исә — трилокија. Амма сон нөгтәни елә гәрибә јердә гојубсунуз ки, гәһрәманларын кәләчәк талеләри, һадисәләрин сабаһкы инкишафы да о нөгтәнин ишығында апајдын көрүнүр. (Әлбәттә, бу «көрүнмәдә» мүбаһисәләр дә ола биләр, һәр охучунун һадисәләрин кәләчәк инкишафына вә гәһрәманларын талејинә өз бахышы, өз мөвгеји, өз охучу фәрзијјәси дә истисна олунмур). Амма сон нөгтәниз әзәмәтли бир симфонијанын ахыр аккорду кими сәсләнир.

В. ПЕТРОСЈАН — Мән билмирәм, о ахыр нөгтә өз әсәрләримдә һарда гојулур, јериндәми, вахтындан тезми-кечми, ја үмумијјәтлә, о, нөгтә нечә сәсләнир? Амма демәлијәм ки, јазычы тәсвир еләдији һадисәләри һарда башлајыб гуртардығыны јахшы билмәлидир. Бу, јалныз сүжет хәттинин мөһкәмлији, долғунлуғу, тәбиилији үчүн дејил, әсәрин бәдии дәјәрини, идеја гајәсини, бир сөзлә, сәнәткарлыг хүсусијјәтләрини мүәјјәнләшдирән әсас компонентләрдәндир.

һИДАЈӘТ — «Сон мүәллим» повести гәрибә бир суалла битир: «Нә үчүн?». Бу суал Лусикин вә үмумијјәтлә, Мамјанын гыса мүддәтдә дәрс дедији X «б» синфинин сон нидасына чавабдыр. Лусик дејир: «Јолдаш Мамјан, биз һамымыз... сөз вермишик ки, бу ил һәмин синифдә галаг». Мамјан сорушур: «Нә үчүн?». Чавабыны охучу өзү верир:

— Чүнки бу синиф, бу мәктәб һәлә сәнин кими мүәллим көрмәмишди, Мамјан. Кеч кәлдин, чох кеч, бурахылыш имтаһанларына чәмиси ики ај галырды. Сәни сојуг гаршыладылар, — мәктәбдә дә, синифдә дә... Гыса вахтда сәнә ајама јахмаға да вахт тапдылар: «фанатик, Дон Кихот...». Гәрибәдир, һеч кәсә гаршы вурушмадын, мүәллимлијә вида әризәси дә јаздын, амма гәләбә чалдын. Шакирдләр дә, мүәллимләр дә анладылар ки, әдәбијјат дәрсликләриндән мә'лум һәгигәтләри садаламагла, Терјандан бир-ики ше'р әзбәрләмәклә, «Чөрәкабад» драмыны дәрсликдә јазылдығы кими тәһлил етмәклә иш битмир, шакирд «кәрәк јазычыны өз бахышларыјла кәшф еләсин»; һәјат нечәдир—һамы билир, јенијетмә кәрәк бу бөјүк һәјатын гучағында өз һәјатыны тапсын...

Бу күнкү мәктәбләримизин проблемләри бу әсәрдә елә реалист, елә тәбии чизкиләрлә әкс олунуб ки, санки Сиз өзүнүз «Сон мүәллим»дәки Хоренатси адына мәктәбдә охујубсунуз, Мари стол үстүндә рәгс едәндә әл чалыбсыныз, Сонаны «гахач балығ» адландырыбсыныз, нәһајәт, Мамјаны гаршылајыбсыныз, Лусикин сон сөзүнү Сиз дејибсиниз... Мәнчә, ушаглыг илләриниз бу повестдәки Армена, јеткинлик чағларыныз исә Мамјана охшајыр.

В. ПЕТРОСЈАН — Әлбәттә, мән охудуғум илләрдә дә һәмин проблемләр варды. Үмумијјәтлә, мәнчә һәр бәдии әсәрин бир дивары јазычынын өз тәрчүмеји-һалыдыр, белә олмаса, охучу нә јазычыја инанар, нә дә онун гајәсинә. Мән ағачлардан, тәнәкләрдән, торпагдан, ев шәрабындан... чох јазырам, чүнки Әштәракдәки ата евимдә бунлары көрмүшәм, бунларын гојнунда, бунларын гоншулуғунда јашамышам. «Кечәјары сөһбәт»дә тәсвир олунан ев елә мәним ата евимдир, биз ора кетмәмишик? Сағлыг олсун, кедәрик, о еви көрән кими танајачагсан. Мал-гарадан, гојун-гузудан, атдан-улахдан, чејран сүрүсүндән, чобанлар, демәк олар, һеч јазмырам, даһа доғрусу, јаза билмирәм, чүнки онлар ушаглығымын јол јолдашы олмајыб.

«Сон мүәллим» чап олунандан сонра достларымдан бири мәндән әмәлли-башлы инчиди ки, күја повестдәки егоист вә сојугганлы Назир суретиндә ону нәзәрдә тутмушам. (О достумла мән ејни мәктәбдә охумушуг, онунчуну бир дөврдә битирмишик, инди назирдир). Биз бирликдә кедиб һәмин повест әсасында һазырланмыш тамашаја бахандан сонра онун нараһатлығы бирә-беш артды, јалварыб-јахарырды ки, әсәрдәки назири һеч олмаса, мүавин едим... Дүзү, мән өзүм дә чох истәјирдим, белә олсун, амма мүмкүн дејилди, назир мүавин олсајды (лап биринчи мүавин) образ да чох шеј итирәрди, онун тәрәф-мүгабилләри дә.

һИДАЈӘТ — Сөһбәт ки, «Сон мүәллим»ин сәһнә һәјатындан дүшдү, көркәмли режиссор Һрачја Гапланјанын бир сөзүнү хатырладым: «...Вардкес Петросјанын нәсри әсл драматуркијадыр. Бу нәсрә нәсә әлавә етмәк, ондан нәсә кәсмәк лазым дејил, нечә јазылыб, еләчә дә сәһнәјә гојмаг лазымдыр...». Мән бу һәгигәтә «Сон мүәллим», «Јашанмыш вә јашанмамыш илләр», «Ермәни ескизләри» тамашаларына бахандан сонра бир даһа инандым. Инди Сундукјан адына академик театр «Тәнһа гоз ағачы»ны һазырлајыр.

В. ПЕТРОСЈАН — Дүзү, бу әсәрләрин сәһнә талеји мәним үчүн чох көзләнилмәз һадисәләр иди. «Ермәни ескизләри» исә јаман тәәччүбләндирди мәни. Һрачик бу әсәр үзәриндә ишләмәјә башлајанда она дејирдим ки, чаным, бу фәлсәфи-лирик есседән тамаша чыхмаз, һәдәр јерә вахт итирирсән. Дүзү, һәр дәфә бир бәһанә тапыб, мәшгләрә кетмирдим. Бир күн тамашанын дахили бахышына чағырдылар, даһа кетмәмәк мүмкүн дејилди. Кетдим вә... көзләримә инанмадым. Доғрудан да мүасир театрын аллаһы режиссор имиш...

һИДАЈӘТ — О нәғмәкар тамашаја мән дә бахдым, фәлсәфи-лирик есседә дә белә марағлы дахили сүжет олармыш!

В. ПЕТРОСЈАН — «Ермәни ескизләри» илә бағлы бир хош хатирә дүшдү јадыма. Бакыја «Халгларын достлуғу — әдәбијјатларын достлуғудур» Үмумиттифаг конфрансына кетмишдим. Чох јүксәк сәвијјәдә вә көзәл кечди бу конфранс. Ишимизин рәсми һиссәси битәндән сонра Һ. Ә. Әлијев јолдаш мәни ајрыча гәбул еләди, хејли сәмими сөһбәт етдик. «Роман газета»нын «...ескизләр» чап олунмуш нөмрәси Һ. Ә. Әлијев јолдашын столунун үстүндәјди, деди ки, әсәри јеничә охујуб гуртарыб. Сонра Һејдәр Әлијевич деди: «...һәр халгын әдәбијјатында кәрәк өз ескизләри јарансын».

«Азәрбајчан ескизләри» кеч вә ја тез јараначаг вә шүбһәсиз, онун мүәллифи о торпағын өз өвлады олачаг, амма мән өз «ескизләр»имә Азәрбајчанла бағлы силсилә ессе дахил етмәк фикриндәјәм, фүрсәт дүшән кими, ики-үч һәфтәлијә Азәрбајчана кетмәк, шәһәр-кәндләрини кәзмәк, гәдим мәдәнијјәтә вә көзәл исте'дада малик бу халгы даһа дәриндән өјрәнмәк истәјирәм.

һИДАЈӘТ — Бизим халгы даһа дәриндән өјрәнмәк Сизә чәтин олмајачаг. Ахы, Азәрбајчан мөвзусу, Азәрбајчан халгы, онун кешмәкешли мүрәккәб кечмиши вә бу ишыглы күнү Сизә чохдан доғмадыр. Елә «Сон кечә», «Ијирми ил сусмуш шәклин һекајәти» һекајәләринизи, «Јашанмыш вә јашанмамыш илләр» повестинизи хатырламаг кифајәтдир.

ТӘБРИК ЕДИРИК!

«Сон кечә»дән бир нечә сәтир: «Сәһра һәмамында чимирдик. Парфонов, Мәммәд вә мән. Јағыш чадырын дешикләриндән ичәри долурду вә исти суја гарышырды. Бирдән бомбардман башлады, үчүмүз дә дөшәмәјә, палчығын ичинә сәрилдик.

Парфонов деди:

— Јаралансаг, ејби јохдур, һәким јанымыздадыр.

Мәммәд дә зарафата вахт тапды:

— Әкәр өлсәк, бећиштә кедәчәјик, чиммишик...

Бомбардман гуртарды... Јағышын алтында јујунмалы олдуг...».

«Ијирми ил сусмуш шәклин һекајәти»ндән: «...Дүнән Мәммәд һәлак олду... Јаралылары бирликдә јығмаға кетмишдик. Мәммәд исә дөрд-беш кечә иди ки, јатмырды, бунунла белә «мән дә кедирәм» деди...

...Ушаглардан бири кларнет чалырды. Бәрабәр кетдик, хаһиш етдим ки, Мәммәдин гәбри үстүндә бир нечә Азәрбајчан һавасы чалсын...».

Азәрбајчан охучусу Колја Нәсибјанла Мәммәд Тағыјевин әсл гардашлығыны вә фачиәви һәјатларыны белә усталыгла гәләмә алан јазычыдан, дүзү, достлуг һаггында даһа чох шеј — јени әсәрләр көзләјир.

В. ПЕТРОСЈАН — Һаглысан. Биз Загафгазија халглары ССРИ-нин меһрибан гучағында үчкөзлү мәнзилдә јашајан аиләләрә бәнзәјирик, сујумуз бир, газымыз бир, мәтбәхимиз бир, бүтүн башга коммунал шәраитимиз бирдир. Һәр шеј јахшыдырса — һамымыз үчүн јахшыдыр, нәсә чатмырса вә ја нәсә писдирсә, демәли, һамымыза чатмыр, һамымыз үчүн писдир. Буна көрә дә кәрәк бабаларымызын јаратдыглары достлуғу, гардашлығы, меһрибан гоншулуг дујғуларыны бу күнкү әдәбијјатымызда әбәдиләшдирәк!

Бир-биримизи кәрәк чох тәрчүмә едәк, өзү дә һәр гаршымыза чыхан мүәллифи, һәр әлимизә кечән китабы јох! Јалныз гардаш әдәбијјатыны гоншу елдә јахшы тәмсил едә биләчәк әсәрләри тәрчүмә етмәлијик. Ики ил габаг Бакыда оланда, Азәрбајчан дилиндә чап олунмуш бир ермәни шаиринин китабыны мәнә көстәрдиләр, дүзү, севинмәдијими көрүб, бир аз тәәччүбләндиләр дә...

Е'тинасызлығымын сәбәбини ачыг дедим: «Әкәр Парујр Севакын китабы азәрбајчанча нәшр олунмајыбса, бу мүәллифи чап етмәјин нә мә'насы? Ахы, Севак елә бу күнүн өзүндә дә бизим мүасир ше'рин авангардыдыр! Ахы, елә бизим әсрдә (һәлә узаг кечмишләри демирәм!) дүнјаја Сабир вә Сәмәд Вурғуну вермиш шаир бир халгын охучусу бу мүәллифдән нә анлајачаг...

Тәрчүмә әдәбијјатында үч чәһәти гәтијјән унутмаг олмаз: кими тәрчүмә етмәли, нә үчүн тәрчүмә етмәли, нечә тәрчүмә етмәли...

һИДАЈӘТ — Сиз чохларынын үрәјиндән хәбәр верирсиниз, Вардкес һамазаспович!

Кими тәрчүмә етмәли? П. Севакы, јохса Сиз дедијиниз о мүәллифи? С. Вурғуну, јохса...

Нә үчүн тәрчүмә едирсән? Өз доғма әдәбијјатыны зәнкинләшдирмәк үчүнсә, — һалалдыр, уғур олсун. Јохса, о тәрчүмә өз доғма әдәбијјатына бир шеј вермәјәчәксә вә ја әдәбијјатын мүгабилиндә чылпыз көрүнәчәксә, сахла гәләмини!

Нәһајәт, нечә тәрчүмә едирсән, Исаһакјан ше'ри өз јүксәк фәлсәфи лирикасыны горујуб сахлајырмы, тәрчүмә ана дилиндә јазылмыш әсәр кими сәсләнирми?

В. ПЕТРОСЈАН — һидајәт, бу дедикләрин һәгигәтдир. Бәдии әсәр оријиналдан чеврилмәлидир, белә тәрчүмәнин үстүнлүкләри һамыја мә'лумдур, онлары инди садаламаға еһтијач јохдур. Амма бир мәсәләни дә унутмаг олмаз. Тәәссүф ки, бу күн «оријиналдан тәрчүмә» бајрағы алтында кизләниб ортабаб вә пис тәрчүмәләр чап етдирәнләр дә чохдур. Тәрчүмәчи исте'дадлы дејилсә, оријинал да көмәк еләмир. Буна көрә дә бүтүн тәрчүмәләр јалныз исте'дадлы јазычылара вә тәрчүмәчиләрә тапшырылмалыдыр.

һИДАЈӘТ — Тамамилә доғрудур.

Исчар Ибраһимов Сизин «һиппократ анды» пјесинизи русчадан чевириб. Дүзү, мән о тәрчүмәдән ләззәт алдым. Ахы, Исчар мүәллим көзәл насир вә професионал тәрчүмәчи олмағыла јанашы һәм дә... исте'дадлы шаирдир.

В. ПЕТРОСЈАН—Исчарын көзәл тәрчүмәләри барәдә чох ешитмишәм, шаирлији исә... дүзү, мәним үчүн јениликдир. Һәр илин пајызында Јереванда бәдии тәрчүмә бајрамы кечирмәк артыг көзәл ән'әнәјә чеврилиб. Гардаш республикалардан вә харичи өлкәләрдән көркәмли тәрчүмәчиләр дә'вәт олунур бу бајрама. Инди нөвбәти көрүшә һазырлашырыг. Азәрбајчандан да гонаглар кәләчәк. Белә көрүшләр, мәнчә, вачибдир, бәдии тәрчүмә ишини јахшылашдырмаг үчүн сәрфәлидир.

һИДАЈӘТ — Вардкес һамазаспович, мән јенә Сизин јарадычылығыныза гајытмаг вә диалогумузун сонуну мүсаһибәјә чевирмәк истәјирәм. Сиз ағачларын, тәнәкләрин, гајаларын, торпағын, гоча кәнд евләринин дарүлфүнунуну кечмиш сәнәткарсыныз, амма шәһәр мөвзусунда да чох јазырсыныз вә бу мөвзуда да мүвәффәг олурсунуз. Гәһрәманларынызын чоху зијалылардыр, — журналистләр, һәкимләр, јазычылар, мүәллимләр, тәләбәләр... Бу уғурлу паралеллијин сәбәби?

В. ПЕТРОСЈАН — Мән јенә тәрчүмеји-һал мәсәләсинә гајытмаг истәјирәм; ахы, шәһәр һәјаты мәним тәрчүмеји-һалымын ајрылмаз һиссәсидир. Әштәракдә анадан олсам да орта мәктәби Јеревандa битирмишәм, сонра университет илләри, сонра ијирми илә јахын мүхтәлиф гәзет вә журналларда ишләмишәм. («Советакан Һајастан», «Авангард», «Пионер ганч» гәзетләри, «Гарун» журналы). Шәһәр мөвзулу јазыларымын гәһрәманлары мәним иш јолдашларым, о вахткы журналистика пешәмлә бағлы мүхтәлиф јерләрдә көрүшүб јахындан олдуғум адамлардыр.

һИДАЈӘТ — Амма Сиз чох вахт кәнд гәһрәманларыны шәһәрдән, шәһәр гәһрәманларыны исә кәнддән ајырмырсыныз. Шәһәрлиләр кәндә кедир, кәндлиләр шәһәрә кәлир...

В. ПЕТРОСЈАН — Буну бизим бу күнкү һәјатымыз дигтә едир.

һИДАЈӘТ — Ән'әнәви суал: Кәләчәк јарадычылыг планларыныз?

В. ПЕТРОСЈАН — Мәним һеч вахт планым олмајыб, һәтта дүшүндүјүм мөвзуну гәләмә алмаг үчүн стол архасына әјләшәндә бә'зән тамам башга шеј јазырам.

һИДАЈӘТ — Вардкес һамазаспович, букүнкү сөһбәтимиздә мән чох данышдым, Сиз тәвазө'карлыг едиб чох вахт сусдунуз, ахы, сөһбәт Сизин сәнәтинииздән кедирди. Ахы, бу диалог Сизин әлли јашынызын кениш гејд олундуғу күнләрдә јаранды! Әлли јаш сәнәткар өмрүнүн даһа мүдрик чағыдыр. Азәрбајчан охучулары адындан гаршыдакы јени әлли илдә Сизә чансағлығы, јени јарадычылыг уғурлары, севинчлә долу дәгигәләр, саатлар, күнләр... арзулајырам.

В. ПЕТРОСЈАН — Сағ олун. Амма һеч билмирәм нечә чатдым бу јаша? Азәрбајчанлы охучуларыма вә гәләм достларыма мәним сәмими саламларымы вә хош арзуларымы јетирин.

◆ ВАРДКЕС ПЕТРОСЈАН—50 (ЈАЗЫЧЫ ИЛӘ СӨҺБӘТ).

◆ ЈЕНИ ТӘРЧҮМӘЛӘР:

ШЕ'Р.

ҺЕКАЈӘ

ГАРДАШ ХАЛГЛАР ПОЕЗИЈАСЫНДАН

Бу јахынларда РСФСР-ин Арханкелск вилајәтиндән бир дәстә мәдәнијјәт ишчиси республикамыза кәлмишди.

ССРИ Јазычылар Иттифагынын үзвү, нен шаири Прокопи Јавтысы да онларын арасында иди. Онун Бакыда јаздығы «Мәним Вәтәнимә» ше'рини тәрчүмә едиб, һөрмәтли охучулара тәгдим едирәм.

Тејмур ЕЛЧИН

ПРОКОПИ ЈАВТЫСЫ

МӘНИМ ВӘТӘНИМӘ

Гаранлыг гумлардан чыхартдын бизи,
Алдын һагсызлығын, зүлмүн әлиндән.
Инди биз, невләр дә јашајырыг шән
Меһрибан гојнунда сәнин, еј Вәтән.

Бу күн һәјатымыз дәјишиб тамам,
Рам едә билирик сәрт јелләри дә.
Бизә доғма олуб, јахын олубдур
Далғалы Хәзәрин саһилләри дә.

Бир јердәјик, сәнин сыраларында,
Чәнублу гардашым Азәрбајчанла.

Бөјүк аиләдә бирләшмишик биз—
Бир-биринә арха, бир гәлблә-чанла.

Јајылыр аләмә мәним дә нәғмәм,
Гарышыр достлуғун симфонијасына.
Һәр јердән инсанлар салам көндәрир
Халгларын мүгәддәс, нур дүнјасына.

Кедирик инамла, чијин-чијинә
Сәни дүшүнүрүк, еј әзиз ана,
Сәнин һәгигәтин јашадыр бизи,
Гәлбән инанырсан өвладларына.

Јахын да, узаг да сәндән алачаг
Азадлыг нуруну, һәмишә сәндән.
Зәһмәт дүнјасында парлајачагсан
Күнәштәк әбәди, севимли Вәтән.

КЕОРКИ ГУЛИА

КӨРПҮ

● ҺЕКАЈӘ

Кеорки Ајба сүмүкләриндә, әләлхүсус сол габырғаларында кизилти һисс едирди. Нә исә, дејәсән јел иди. Амма сојугдәјмәјә дә чох охшајырды. Дүшүндү ки, фәрги нәдир, ја сојугдәјмә, ја да јел, иланын ағына да лә'нәт, гарасына да.

О, ејвана чыхыб, Дурипш кәндини ајпара кими дөврәләјән дағлара бахды вә голларыны галдырыб ендирди, бир нечә дәфә дәриндән нәфәс алды.

Кеорки сифәти бүркүлү чај плантасијаларында гаралмыш чәләфсиз бир кәндли иди. Өзү дә елә бәрк гаралмышды ки, онун чал сачы ағаппаг көрүнүрдү.

Сәһәрин көзү јеничә ачылырды. Күнәш јахынлыгдакы зирвәләрдән биринин архасындан бојланырды. Зирвә исә санки пар-пар јанан ағ кағыздан кәсилиб, мави сәма гүббәсинә јапышдырылмышды.

Кеоркинин евинин јөнү кәндарасы јола тәрәф иди; јолун алтыны вә үстүнү бөјүрткән коллары басмышды. Автомашынлар онун дарвазасына јајда да, гышда да асанлыгла кәлирди, бу дарваза гонаг-гаранын үзүнә һәмишә ачыг иди. Сөзүн дүзү, машынлар Кеоркинин евинә тез-тез — әввәлчәдән хәбәр-әтәр көндәрмәдән, әсл абхаз адәти үзрә кәлирди. Елә бу сәһәр дә кимсә кәлди, анчаг автомашынла јох, ади велосипедлә.

— Оху! — дејә јашлы почталјон гышгырды вә бәнд алмајыб кетди. Мәктубу охумаг лазым иди. Почталјон ону, һәмишәки кими бүрмәләјиб, доггазын арасына гојмушду.

Кеорки даш пилләкәнлә дүшдү. Мәктубу ачмаздан әввәл јан-јөрәсинә бахды. Белозерскдән көндәрмишдиләр. «Бу нә олан шејдир?» — дејә Ајба фикирләшди. Бәлкә сәһв салыблар, мәктуб она дејилди?! Јох, сәһв нә кәзир, мәктуб мәһз онадыр: ад вә фамилија онункудур. «Белозерск!» — о өз-өзүнә тәкрар етди. Она елә кәлди ки, һәтта дағлары да кизли бир мараг көтүрмүшдү — бу вахтачан бураларда белә сөз ешидән олмајыб.

Кеорки ағачын алтындакы скамјада отуруб, мәктубу охумаға башлады...

«Һөрмәтли јолдаш Ајба! Бағышлајын, атанызын адыны билмирик. Јахынларда телевизијада абхаз бәдии өзфәалијјәт дәрнәјинин консертинә бахдыг. Кәндиниз Дурипши дә көрдүк, сүмүјәдүшән ојнаг рәгсинизи дә. Вытегра шәһәриндән мәнә гонаг кәлмиш достумла биз јәгинләдик ки, гуш кими сүзән артыг јаша долмуш кичи кечмиш алај јолдашымыз, сијаси шө'бә рәисимизин мүавини Ајбадыр. Биз онунла гырх ил бундан әввәл Лвов вилајәтиндәки Бережаныда, Ширетс шәһәриндә, Украјна чөлләриндә вурушмушуг. Гәрара кәлдик ки, сиз елә бизим сијаси шө'бә рәисинин мүавинисиниз. Өдур ки, истәјирик сизинлә, бизим истеһкамчылар баталјонундан сағ галанларын һамысы илә көрүшәк... Сијаси шө'бә рәиси мүавининин адыны билмирдик, чүнки о, биздән өтрү садәчә олараг замполит, јахуд јолдаш Ајба иди. Һәркаһ һәмин адам сизсинизсә — бизә јазын...».

Мәктубун ахырында үнванлар вә ики имза вар иди: «Пјотр Николајев, Павел Фјодоров»...

Кеорки мәктубу дөнә-дөнә охуду... Бережаны, Ширетс, Гәрби Украјна... Бәли, бунлар онун кичик гардашы Владимирин мүһарибәјә башладығы јерләрдир. Доғрудур, 9-чу әлаһиддә техники баталјон, еләдир ки, вар, 6-чы орду... Бәс Владимирин сонунчу мәктубу һарадан кәлмишди?.. Дүздүр, Ширетс шәһәриндән! Һәмин мәктуб гырх бирин ијул ајынын әввәлләриндә јазылмышды. Ондан бәри нә гәдәр вахт кечмишдир? Нә аз, нә чох гырх ил! Гырх ил! Елә узун илләр ки, дәрд-гәмдән өлмүш атанын да, ананын да белини бүкүб, көзләрини нурдан салмышды...

Будур, арадан бу гәдәр вахт өтәндән сонра...

Кеорки Ајба јумруғу илә нәмшәр көзләрини силиб, мәктубу јенидән охујур...

Инди, бу дәгигәчә отуруб дәрһал чаваб јазмаг лазымдыр. Амма бу, мүмкүн дејил, кәрәк өзүнә кәләсән, кәрәк үрәк јериндән вахтсыз гопмасын.

О, аһәстә-аһәстә евә галхыр, чарпајы гојулмуш дивара јахынлашыр, орадан бир чаванын азча гәмкин көзләри она бахыр. Һәрдән ону гардашы илә сәһв салырдылар — араларында чәми бир јаш фәрг варды. Амма Владимирин үзү даһа тәмиз, көзләри ири вә меһрибан иди... Гырх илди ондан хәбәр-әтәр јох иди, гырх илди сәс-сораг чыхмырды, ағыллы, үрәји ачыг, исте'дадлы мүһәндис Владимир Александрипа Ајба адлы адам санки бу фани дүнјада һеч јашамамышды...

Кеорки түклү јумруғу илә јенә дә көзләрини силир вә өз-өзүнә дејир: «Мүһарибә... һә, мүһарибә олмушду»... Анчаг бу садә һәгигәтдә тәскинлик тапмыр...

Бәс сонра нә?

Кеорки мәктуб јазыр. Мәзмуну: јох, о, Владимир дејил. Владимир онун бөјүк гардашыдыр. Николајев вә Фјодоров онун һаггында нә билирләр? Һәр шеј вачибдир... Онлар Абхазијаја кәлә билмәзләрми, бурада онлары гардаш кими гаршылајарлар. Владимир Украјна уғрунда вурушмушдур, о, һәм дә Абхазија уғрунда вурушмушдур. Биз Белозерск вә Вытегра илә бирликдә бир чаныг...

Кеорки беләчә дә јазды.

Бундан сонра Вологда вилајәти илә Дурипш, Дурипш илә Вологда вилајәти арасында мәктублар ишләди. Кеорки Николајевлә вә Фјодоровла чијин-чијинә вурушмуш гардашы Владимир һаггында чох шеј өјрәнди...

...Владимир чаван мүһәндис иди. Ону «ағыл дәрјасы» адландырырдылар (П. Николајев). Гызыл орду әскәрләринин бүтүн суалларына һәмишә дүрүст чаваб верирди. О бу отагда ола-ола о бири отагдакы илә шаһмат ојнаја билирди, она рәгибин јалныз кедишләрини демәк кифајәт иди (П. Фјодоров). Мүһарибәдән лап әввәл, тә'лим ротасынын курсантлары илә оларкән, танкагаршы гумбаранын конструксијасыны тәклиф етмишди, гумбара танкын зирећини сырадан чыхарырды. Бу тәклиф һәрби даирәјә көндәрилмишди.

...Ағыр дөјүшләр кечә вә күндүз ара вермәди. Ајдын олду ки, јахынлыгдакы јүк стансијасында спирт долдурулмуш чәнләр дајаныб. Бүтөв бир гатардыр.

Владимир гатары көјә совурмаг әмри алды. О өзү илә Николајеви, Фјодорову, Левчуку вә Јагубову көтүрдү. Чијинләриндә түфәнк, архаларында партладычы маддәләр јола дүшдүләр.

— Гулаг асын, ушаглар, — дејә Владимир дилләнди,—биз чохуг. Кәлин көрәк бизим архамызда кимләр дајанмышды. Николајев, Фјодоров — Илја Муромец сизин иди. Левчук, сән Тарас Булбадан нүмунә көтүрә биләрсән, Јагубов, сәнин дәдә-бабан исә Чинкиз ханла вурушмушдур. Биздә, Абхазијада да икид олуб — ады Абрискил иди... Бир сөзлә, чәсарәтли олун!

Исти јандырыб адамын күлүнү чыхарырды. Ијул күнәши әтрафа гор әләјирди. Онлар хач нишанлы танкларын курулту илә ирәлиләдији јолдан аралы, хәлвәти кедирдиләр.

Ахшам, күнәш үфүгдә тамам кизләндикдә, сүрүнә-сүрүнә стансијаја јахынлашдылар, тәхминән әлли метр мәсафәдә јерә јатдылар вә гатары күлләјә тутдулар! Демәк олар, бүтүн чәнләри дешик-дешик еләдиләр, Владимир исә даһа јахына сүрүнүб, гумбара атды.

Спирт алышыб јанды, нә јанды — алов фышгырыб көјүн једди гатына галхды!

Бизимкиләр исә, данышдыглары кими, мешәјә чәкилдиләр, бүтүн беш нәфәр елә орајача топлашыб, һајды керијә, өз һиссәләринә үз тутдулар!

Истеһкамчылар баталјону галын мешәдә јерләширди. Алман танкларынын вә јүк машынларынын шәргә, бизимкиләрин архасына нечә һәрәкәт етдији мешәнин гырағындан овчун ичи кими көрүнүрдү.

Баталјон командири сијаси шө'бә рәисинин мүавини — мүһәндис Владимири чағыртдырды.

— Онлар чајы дајаз јердән кечирләр? — дејә о, башы илә шосе тәрәфи көстәриб, сорушду.

— Мәнчә, јох, јолдаш комбат, бу, ағлабатан иш дејил,— сијаси шө'бә рәисинин мүавини чаваб верди. — Мән бу чајы көрмүшәм — јүк машынлары ону күч-бәла илә кечир.

— Онда бу нә олан шејдир? Парад дејил ки? Дүз көрпүнүн үстүндән кечирләр?

— Белә чыхыр.

Гарабуғдајы, енли күрәк, ирисифәт, ортабојлу, миллијјәтчә украјналы олан комбат бир аз фикирләшиб әмр верди:

— Өзүнүзлә бир груп көтүрүн, партладычы маддә дә, кедин көрүн орада, чајда вәзијјәт нә јердәдир. Көрпүнү көјә совурмалысыныз! — вә әлавә етди. — Әлбәттә, һәлә јериндәдирсә...

Владимир достларыны чағырды вә онларла бирликдә чаја тәрәф јолланды. Кечә јарысы иди.

Бир саатдан сонра истеһкамчылар чаја чатдылар. Уча саһил бојунча сујун ахыны истигамәти илә ирәлиләдиләр. Көрпү көрүндүкдә сүрүндүләр. Бәли, көрпү сағ-саламат иди. Үстүндән машынлар кедир, танклар раһатча кечирди.

Николајев бир гәдәр дә ирәли сүрүндү вә јарым саатдан сонра гајытды. О, мә'лумат верди:

— Бөјүк кешикчи дәстәси гојулуб. Әмәлли-башлы көрпүдүр, узуну 30 метр олар, ортасында бир дајағы вар. Өзү дә кифајәт гәдәр мөһкәмдир...

Владимир планшетдән кағыз, гәләм чыхартды:

— Јаныма кәлин!

Бүтүн беш нәфәр көзүнү кағыза дикди. Хошбәхтликдән, Украјна көјләриндә доған ај әтрафа ишыг сачмышды.

Владимир ики саһил — бир-биринә мүвази ики хәтт чәкди. Чајын енини көзәјары — 30—35 метр мүәјјәнләшдирди. Көрпүнү, хүсусән дә ону ики һиссәјә ајыран дајағы көстәрди.

Сонра нә үзәриндәсә дәриндән дүшүндү.

— Демәли, ики сал дүзәлдирик, — дејәрәк билдирир. — Биринә мина долдуруруг. О бирисинә даш-кәсәк. Минанын ағырлығы гәдәр. Саллары дејәк ки, он метрлик иплә бир-биринә бағлајырыг. Буну һәлә лазымынча көтүр-гој етмәлијик. Сонра һамысыны чај ашағы бурахырыг. Елә етмәлијик ки, салларымыз үзәндә көрпүнүн дајағы онларын арасында галсын.

Дөјүшчүләр диггәтлә динләјирдиләр...

— Сала партлајычы гурғу гојачағам — һәр еһтимала гаршы икисинә бәнд едәчәјәм. Саллар көрпүјә чатдыгда онун дајағына илишәчәкләр. Ахын исә салларымызы сағдан вә солдан дајаға јахынлашдырыб, бир-биринә јапышдырачагдыр. Әкәр һәр ики дагиг көрсәк — ип минадакы чахмағын икисини дә дартачаг вә беләликлә дә, дајаг учачаг, көрпү исә партлајышдан јерлә јексан олачаг.

Владимир бүтүн бунлары әввәлчә јохламағы тәклиф едир.

Өлүсү саллар дүзәлдилир. Владимир даша партладычы бош гурғу бәркидир, саллара даш-кәсәк долдурулур. Сијаси шө'бә рәисинин мүавини суја кирир.

Левчук вә Јагубов да судадырлар. Онлар саллары тутурлар. Николајев ипин бир учуну саһилдән узаг олан сала бағлајыр. Бурада су боғазадәкдир. Фјодоров исә саһилдә әлиндә түфәнк кешик чәкир. Владимир көстәриш верир:

— Саллары суја бурахын!

Саллар нә чох сүр'әтлә, нә дә чох јаваш үзмәјә башлајыр. Владимир өзүнү дајаг јеринә гојур. Будур, саллар онун јанындадыр, ип Владимирдә бәнд алыр. Вә саһил тәрәфдәки салда олан чахмаг ишә дүшүр. Фәнд баш тутмушдур! Јагубов вә Фјодоров чајын ахыны илә үзәрәк, саллары саһилә сары итәләјирләр. Инди даш-кәсәк әвәзинә мина долдурмаг олар.

Һәр шеј јенидән тәкрар едилир. Тәкчә бир фәрглә ки, саллардан биринә даш-кәсәк јеринә он мина вә чахмаға бағланмыш ип гојулмушдур. Бу дөјүш чахмағыны Владимирин өзү дүзәлтмишди, ахы, о, ихтирачы кими наһагдан ад чыхармамышды. О бири чахмаг да һазыр вәзијјәтдәдир.

Үч истеһкамчы јенидән суја кирир, галан икиси саһилдә галыр вә көз-гулаг олур.

Владимир әмр едир:

— Саллары бурахын! Мәни јалныз јарым саат көзләјин! Бундан сонра һамыныз һајды баталјона! Ајдындыр?

— Ичазә верин... — дејә Николајев дилләнир.

— Ичазә вермирәм! Әмри јеринә јетирин!

Саллар ахмаға башлады. Чај сакит, хејли дәрин, су илыг иди.

Владимир дә үзүрдү. Ипи јүнкүлчә дартараг, салларын һәмишә чајын орта хәтти бојунча ирәлиләмәси үчүн онлара бир нөв истигамәт верирди.

Орада, көрпүнүн үстүндә исә һәрәкәт шәргә тәрәфдир, фараларын көзәртиси көрүнүр, алманча данышыглар ешидилир.

Николајев вә Левчук палтары сыхараг, көрпүдән көз чәкмирләр.

Индијәдәк санки гачан вахт, бирдән дајанды: санијә, санијә, даһа бир санијә... Бу дәгигәләр һаны? Ахынын саллары көрпүјәдәк апарыб чыхармасына нә гәдәр вахт лазымдыр? Ахы, көрпүјәдәк 250 метр ола-олмаја. Доғрудур, дүзәнкаһлыг чајыдыр, ахары сүр'әтли дејил. Һәр һалда...

Дөрд дөјүшчү нәфәсини дәрмәдән јерә јатмышдыр. Владимирин һесабламалары дәгигдирми? Чахмаг ишә дүшәчәкми? Саллар дајаға илишәчәкми? Әкәр илишәчәксә, бәс һачан?.. Илишмәсә?..

Көрпүнүн үстүндә һәрәкәт ләнкијир: сол саһилдә нәсә јолу кәсмишдир.

— Нәсә зорба бир шејдир— Фјодоров пычылдајыр.

— Мән нәдәнсә көрмүрәм, — Левчук дејир.

— Бах орада, бах орада, — Јагубов әли илә көстәрир. О, овчуну су илә долдуруб, ләззәтлә ичир.

— Көрүрәм! — Левчук дејир. — Көрүрәм. Онлар артыг һәрәкәтә кәлдиләр.

Бирдән суда нәсә шаппылдајыр. Бу нәдир?

Үрәкүзүчү дәгигәләр кечир: јох, јанылмышдылар, чајда һәр шеј сакитдир.

— Бәлкә балыг иди, — Левчук дејир.

— Јохса суја зенит мәрмисинин гәлпәси дүшдү — Јагубов күман едир.

Елә бу заман курулту ешидилир. Өзү дә нечә бир курулту! Јер-көј ләрзәјә кәлир. Көрпү көјә совурулур. Бу, апајдын көрүнүр. Машынлар үзү ашағы суја јуварланыр. Нәсә јанмаға башлајыр...

— Ура! — дөјүшчүләр севинирләр.

— Диггәт! — Николајев көстәриш верир. Кола тәрәф чәкилирик.

Дөрдү дә көзләрини көрпүдән чәкмәјәрәк гарны үстә кола сары сүрүнүр...

Сонра он дәгигә кечир...

Сонра — даһа он дәгигә...

Он дәгигә дә...

Чәми јарым саат!

Дөрдү дә сијаси шө'бә рәиси мүавининин әмринә әмәл едәрәк, баталјона гајыдыр...

...Кеорки Александрипа Ајба — Белозерскә Пјотр Николајевә:

«Бизим әзиз Пјотр! Сизи вә Павел Фјодорову бизә, Дурипшә дә'вәт едирик. Сиз бизим Владимири ахырынчы көрмүсүнүз. Билирәм ки, сиз пенсијачысыныз. Бизә истираһәтә кәлин—бир ајлыға, ики ајлыға, бир иллијә. Биз сизи һәмишә көзләјәчәјик, бир гардаш кими...».

...Пјотр Николајевин дедијинә көрә, көрпү 1941-чи ил ијулун 11-нә кечән кечә, саат 3.15-дә партладылмышды. Чајын ады јаддан чыхмышдыр. Һансы чај олдуғунун фәрги вармы! Мәкәр бизим әввәлчә шәргә, сонра да гәрбә, анчаг гәрбә тәрәф кечиб кетдијимиз чајлар вә көрпүләр аз олмушдур?..

P. S. Бурада сөјләнилән һекајәт јазышмадан көтүрүлмүшдүр. Јалныз адлар дәјишдирилмишдир, өзү дә онларын анчаг бир гисми. Бүтүн материаллар Абхазијанын Мәркәзи архивинә верилмишдир.

Тәрчүмә едәни
Елман ЧӘФӘРЛИ